KÂVYAMÂLÂ. 28.

THE
DÛTÂNGADA
OF
SUBHATA.

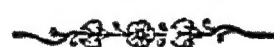
EDITED BY

MAHÂMAHOPÂDHYÂYA PANDIT DURGÂPRASÂDA

AND

KÂS'ÎNÂTH PANDURANG PARAB.

Second Revised Edition.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

TUKÂRÂM JÂVAJÎ

PROPRIETOR OF JAVAJI DADAJI'S 'NIRNAYA-SAGARA' PRESS.

BOMBAY.

1900.

Price 2 Annas.

काव्यमाला. २८.

श्रीसुभटकविप्रणीतं

दूताङ्गदम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितव्रजलालसूनुना महामहोपाध्याय-
पण्डितदुर्गाप्रसादेन, मुम्बापुरवासिना परबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशिनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

द्वितीयं संस्करणम् ।

तच्च
मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१९००

मूल्यं २ आणकाः ।

काव्यमाला।

महाकविश्रीसुभटकृतं

दूताङ्गदम्।

पायात्स वः कुमुदकुन्दमृणालगौरः
  शङ्खो हरेः करतलाम्बरपूर्णचन्द्रः।
नादेन यस्य सुरशत्रुविलासिनीनां
  काञ्च्यो भवन्ति शिथिला जघनस्थलीषु॥ १॥

अपि च।

शंभोः कोदण्डभङ्गादविदितविभवः शक्रसूनोर्विनाशा-
  दज्ञातः सेतुबन्धादपि न परिचितः कैकसीनन्दनेन।
संवादादङ्गदस्याप्यनधिगतगतिः कारणान्मर्त्यमूर्ते-
  र्भूयाद्भूत्यै जनाना जगति रघुपतेर्वैष्णवः कोऽपि भावः॥ २॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—(परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य।) प्रिये विलासवति, इतस्तावत्।

---

१. अथ सुभटकविरत्र कुमारपालदेव वर्णयति. स च कुमारपाल १०८८ मितात्खिस्तसंवत्सरादारभ्य ११७२ मितसंवत्सरपर्यन्त गुर्जर (गुजरात) देश पालयामास. श्वेताम्बरजैनोऽनेकग्रन्थकर्ता पण्डितवरः श्रीहेमाचार्योऽपि कुमारपालसमकालीन एव. (मुम्बईमुद्रितसुभाषितावलीपुस्तकोपोद्धातस्य १३९ पृष्ठ विलोकनीयम्) हेमाचार्यकृत कुमारपालचरित प्राकृतनिबद्ध प्रसिद्धमेव. 'सुभटेन पदन्यासः स कोऽपि समितौ कृतः। येनाधुनापि धीराणा रोमाञ्चो नापचीयते॥' इति कीर्तिकौमुद्यां (१।२४) खिस्तसंवत्सरत्रयोदशशतकपूर्वभागसमुत्पन्नः सोमेश्वरदेवोऽपि सुभटकवि स्तौति. अस्मिन्ग्रथे न सर्वे श्लोकाः सुभटकृताः, किं तु भवभूतिराजशेखरादिकृता अपि श्लोका अत्र वर्तन्ते. परकीयश्लोकग्रहण च कविरेव स्वय ग्रन्थान्ते स्वीकरोति 'पायात्स वः—' इत्यादि प्रथमश्लोकस्योत्तरार्धं काव्यालंकारटीकाया (२।८) नमिसाधुनोद्धृतः. २. वालिनः. ३. कैकसी रावणादीनां माता. 'नैकषी' इति पुस्तकान्तरपाठः.

(प्रविश्य)

नटी—अज्जउत्त, इअम्हि। आणवेदु अज्जो ज करणिज्जम्। (क)

सूत्रधारः—विश्वविश्वंभराभारसमुद्धरणादिवराहस्य निजभुजयुगलवि[१]दलितसकलवैरिवृन्दसुन्दरीनेत्रनीलोत्पलविगलितबहलबाष्पपूरप्लवमानप्रतापराजहंसस्य महाराजाधिराजश्रीमत्रिभुवनपालदेवस्य परिषदाज्ञया प्रबन्धविशेषमहमुपक्रमपमाणोऽस्मि। भो भोः सामाजिकाः, शृणुत सावधानाः यदद्य वसन्तोत्सवे देव[२]श्रीकुमारपालदेवस्य यात्रायां पद[३]वाक्यप्रमाणपारंगतेन महाकविना श्रीसुभटेन विनिर्मितं दूताङ्गदं नाम च्छायानाटकमभिनेतव्यम्।

नटी—अज्जउत्त, जुत्तं ववसिदम्। (ख)

(नेपथ्ये)

तारापतौ[४] वानरराजलक्ष्मीं निहत्य यो वालिनमानिनाय।
तीर्णार्णवो दाशरथिः स देवः सुवेलशैलोपवनेष्वखेलत्[५]॥ ३॥

सूत्रधारः—आर्ये, प्रारब्धमेव कुशीलवैः[६]। यदमी[७] रामानुचरवीराणां परस्परमालापाः श्रूयन्ते। तदेहि। आवामप्यनन्तरकरणीयाय सज्जीभवावः।

(इति निष्क्रान्तौ।)

प्रस्तावना।

(ततः प्रविशतः सुवेलशैलशिलातलासीनौ रामलक्ष्मणौ। सुग्रीवादिकश्च[८] विभवतः परिवारः।)

रामः[९]—(लक्ष्मण प्रति।) वत्स लक्ष्मण,

(क) आर्यपुत्र, इयमस्मि। आज्ञापयत्वार्यो यत्करणीयम्।

(ख) आर्यपुत्र, युक्तं व्यवसितम्।

---

१. 'युगलार्गलाविदलित' इति पाठः. २. 'देव' इति पद पुस्तकान्तरे नास्ति. ३. 'पदवाक्यपारंगमेन' इति पाठः. ४. सुग्रीवे. ५. 'खेलेत्' इति पाठः. ६. 'नर्तकैः' इति पाठः. ७. 'इहैव रामानुचराणां परस्परालापाः' इति पाठः. ८. 'सुग्रीवादिपरिवारश्च' इति पाठः. ९. 'रामः—(लक्ष्मणमवलोक्य।) तीर्णोऽर्णवः—' इति पाठः.

तीर्णोऽर्णवः कथमपीव कपीश्वरस्य
सेनाभटैर्झटिति राक्षसराजधानी।
यत्पौरुषोचितमिहाद्य कृतं मया न-
दैवस्य वश्यमपरं धनुषोऽथवास्य॥ ४॥

लक्ष्मणः—आर्य, कातरजनमनोवलम्बिना दैवेन किम्।
उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी-
र्दैवं हि दैवमिति कापुरुषा वदन्ति।
दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या
यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः॥ ५॥

अपि च।
यावल्ललाटशिखरं भ्रुकुटिर्न याति
यावन्न कार्मुकशिखामधिरोहति ज्या।
तावन्निशाचरपतेः पटिमानमेतु
त्रैलोक्यमूलविभुजेषु भुजेषु दर्पः॥ ६॥

तदादिश्यतामङ्गदाय दौत्यम्।

रामः—(अङ्गद सबहुमानमालोक्य।) वत्स,
पिता ते यद्वाली बलिनि दशकण्ठे कलितवा-
न्न तद्वक्तुं शक्ता वयमयमुदास्ते न पुलकः।
स एव त्वं व्यावर्तयसि तनुजत्वेन पितृतां
ततः किं वक्तव्यं तिलकय निसृष्टार्थपदवीम्॥ ७॥

अङ्गदः—(मौलिमण्डलमिलत्करयुगलेन प्रणम्य विज्ञापयति।) देव,
किं प्राकारविहारतोरणवतीं लङ्कामिहैवानये
किं वा सैन्यमहं द्रुतं रघुपतेस्तत्रैव संपादये।

---

१. सुग्रीवस्येत्यर्थः. २. 'इहाङ्कुरित मयाद्य' इति पाठः. ३ अयं श्लोकः पुस्तकान्तरे नास्ति. प्रसिद्धश्च हितोपदेशादिषु. ४. 'आलोक्य समादिशति।) महावीर अङ्गद' इति पाठः. ५. 'न शक्तास्तद्वक्तुम्' इति पाठः. ६. 'एष' इति पाठः. ७. निसृष्टार्थो दूतविशेष इत्यर्थः ८. अस्माच्छ्लोकादारभ्याग्रिमाङ्गदोक्तिपर्यन्तं पुस्तकान्तरे नास्ति.

आकल्पं कुलपर्वतैरविरलैर्बध्नामि वा सागरं
देवादेशय किं करोमि सकलं दोर्दण्डसाध्यं मम ॥ ८ ॥

राम:[1]—वत्स,

अज्ञानादथवाधिपत्यरभसादस्मत्परोक्षे हृता[2]
सीतेयं प्रविमुच्यतामिति वचो गत्वा दशास्यं वद ।
नो चेल्लक्ष्मणमुक्तमार्गणगणच्छेदोच्छलच्छोणित-
च्छत्रच्छन्नदिगन्तमन्तकपुरं पुत्रैर्वृतो यास्यसि ॥ ९ ॥

अङ्गद:—देव,

संधौ वा विग्रहे वापि मयि दूते दशाननी ।
अक्षता मा क्षता वापि क्षितिपीठे लुठिष्यति ॥ १० ॥

राम:—साधु[3] भो वालिनन्दन, साधु । (इति पृष्ठे हस्तं दत्त्वा विसृजति[4] ।)

(अङ्गद प्रणम्य निष्क्रान्त: ।)

सुग्रीव:—(लङ्काशैलशिखरमालोक्य ।) देव, पश्य पश्य ।

सावज्ञमिव संपश्यन्कपिवीरवरूथिनीम् ।
निजांसे दशकण्ठोऽयं दत्ते मत्तेभवद्दृशम् ॥ ११ ॥

तदागच्छत । वयमपि सुवेलशैलवनतिलकितानि जलनिधेस्तटानि पश्याम: ।

(इति निष्क्रान्ता: ।)

(तत: प्रविशति रावणो मन्दोदरी विभीषणादिकश्च परिवार: ।)

रावण:—(विभीषणं प्रति ।) वत्स विभीषण,

एते[5] ते मम बाहव: सुरपतेर्दोर्दण्डकण्डूहरा:
सोऽहं सर्वजगत्पराभवकरो लङ्केश्वरो रावण: ।

---

१. 'राम: प्राह' इति पाठ:. २. अयं श्लोक: क्षेमेन्द्रेण सुवृत्ततिलके भवभूतिनाम्नोदाहृत:. तत्र च द्वितीयचरणे 'सीतेयं प्रविमुच्यतां शठ मरुत्पुत्रस्य हस्तेऽधुना' इति पाठोऽस्ति. ३. 'साधु अङ्गद, साधु वालिनन्दन' इति पाठ:. ४. 'विसर्जयति' इति पाठ:. ५. 'एते ते' इत्यादि श्लोकद्वयं पुस्तकान्तरे नास्ति.

सेतोर्बन्धमिमं शृणोमि कपिभिः पश्यामि लङ्का वृतां
जीवद्भिस्तु न दृश्यते किमथवा किं वा नहि श्रूयते ॥ १२ ॥

अपि च।

जम्भारातीभकुम्भस्थलदलनपटुश्चन्द्रहासाभिधानः
खड्गः किं तापसस्य श्रवणविषयतां न प्रयातो मदीयः।
यत्रासौ मेघनादप्रभृतिभटशतैर्व्यावृतां वेत्ति लङ्कां
तन्नूनं सत्यमेतत्प्रचलति हि मतिः प्राप्तकालस्य जन्तोः ॥ १३ ॥
यदाखण्डलदर्पेन्दुराहवो बाहवो मम।
द्रुह्यन्ति तापसेभ्योऽपि तदरिष्टमहो महत् ॥ १४ ॥

मन्दोदरी—(स्वगतम्।)

तं ज्जेव्व अज्ज वि गले गरलं गव्वस्स वरिसए एस।
जग्गन्ति जेण रक्खसकुलम्मि सोअङ्कुरकुडप्पा ॥ १५ ॥

(प्रकाशम्।) णाह, पेक्ख पेक्ख। अच्चरिअं अच्चरिअम्।

विलसिदसरोसवानरवरूहिणीकलअलस्स कल्लोला।
इह तुह विलासवासम्मि वीर विरअन्ति पडिसद्दम् ॥१६॥ (क)

रावणः—(सावज्ञम्।) देवि [1]प्रकृतिप्रियवादिनि, अलमलमनया [2]मर्कट-कीटकोलाहलविभीषिकया। किमप्यपरं वक्तुकामासि।

मन्दोदरी—

अज्ज वि ण कोवि दोसो रहुपहुणो देव देहि वैदेहीम्।
मन्दोदरीअ मण्डणमखण्डभावं समब्भेदु ॥ १७ ॥ (ख)

(क) तमेवाद्यापि गले गरलं गर्वस्य वर्षत्येषः।
जाग्रति येन राक्षसकुले शोकाङ्कुरकुड्मलाः ॥

नाथ, प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व। आश्चर्यमाश्चर्यम्।

विलसन्सरोषवानरवरूथिनीकलकलस्य कल्लोलाः।
इह तव विलासवासे वीर विरचयन्ति प्रतिशब्दम् ॥

(ख) अद्यापि न कोऽपि दोषो रघुप्रभोर्देव देहि वैदेहीम्।
मन्दोदर्या मण्डनमखण्डभावं समभ्येतु ॥

---

१ 'प्रकृति' इति पुस्तकान्तरे नास्ति. २. 'कटककोलाहलबिभीषया' इति पाठः.

रावणः—(सकोपहासम् ।) देवी,

एकं तावदकृत्यमेतदतुलं यन्मैथिलीयं हृता
द्वैतीयीकमिदं विमृश्य यदसौ तस्मै तदा नार्पिता ।
तार्तीयीकमिदं तु यत्कपिभटैर्बद्धेऽद्य वारां निधौ
संधानं दशकंधरो रचयति क्ष्मानन्दिनीमर्पयन् ॥ १८ ॥

तदवतंसयतु भवती विलासगृहम् । (इति मन्दोदरी बाष्प विसृजन्ती निष्क्रान्ता ।)

रावणः—(विभीषण प्रति ।) वत्स विभीषण, तवापि किमपि वक्तव्यमस्ति ।

विभीषणः—देव लङ्केश्वर, विचारय नयचक्षुषा ।

मनुष्यौ न मनुष्यौ तौ वानरास्ते न वानराः ।
व्याजेन किमपि च्छन्नं देव दुर्दैवमेव ते ॥ १९ ॥

तदियं मुच्यतां राक्षसकुलकालरात्रिर्जानकी ।

रावणः—(सरोष खड्गमादाय ।) आः पाप प्रतिपक्षपक्षपातिन् कुलाङ्गार दुराचार, एष ते चन्द्रहासेन शिरः पातयामि । (इति संरभते ।)

(विभीषणश्च सभयमपसरति ।)

माल्यवान्—(अन्तराले भवन् ।) देव लङ्केश्वर, विचारय नयचक्षुषा किमहितमभिहितं कुमारविभीषणेन ।

रावणः—भोः, त्वमपीदृशः संपन्नः ।

(माल्यवान्सभय तूष्णीमास्ते ।)

रावणः—(विभीषण प्रति ।) अरे बान्धवापसद[1], परिहर मे राजधानीम् । तमेव च वनेचरमनुप्रविश्य प्रकाशय नीतिनैपुण्यम् । न पुनः कथाशेषं करिष्यामि ।

विभीषणः—न भाव्यमन्यथा भवति । (इति वदन्निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति प्रहस्ताभिधः प्रतीहारः ।)

प्रहस्तः—देव, रामस्य दूतोऽहमिति ब्रुवाणः कोऽपि शाखामृगो द्वारमध्यास्ते ।

रावणः—(सावज्ञम् ।) प्रवेशय तावत् ।

१. 'बान्धवाभास' इति पाठः.

(ततः प्रविशति प्रहस्तेन सहाङ्गदः ।)

अङ्गदः—(रावणमवलोक्य स्वगतम् ।)

स एष जगदास्कन्दकौतुकी दशकंधरः ।
यन्मौलिकमलारामे रामः क्षेप्ता शिलीमुखान् ॥ २० ॥

(प्रकाशम् ।)

रे राक्षसाः कथयत क्व स रावणाख्यो
रत्नं रवीन्दुकुलयोरपहृत्य नष्टः ।
त्रैलोक्यदीपनकरास्त्रशिखाकराले
यो रामनामदहने भविता पतङ्गः ॥ २१ ॥

(बहवो राक्षसा रावणरूप बिभ्रति ।)

अङ्गदः—

रे रे रावण रावणाः कति बहूनेतान्वयं शुश्रुमः
प्रागेकं किल कार्तवीर्यनृपतेर्दोर्दण्डपिण्डीकृतम् ।
एकं नर्तनदापितान्नकवलं दैत्येन्द्रदासीजनै-
रेकं वक्तुमपि त्रपामह इति त्वं तेषु कोऽन्योऽथवा ॥ २२ ॥

रावणः—(बहुरूपाणि संहृत्य सहेलम् ।) भो भोः शाखामृग, कस्त्वं कस्यासि दूतः ।

अङ्गदः—

पितर्युपरते यस्तु नोद्वहेत्पैतृकीं धुराम् ।
तेन नैवोपदेष्टव्याः स्वस्य वंशस्य पूर्वजाः ॥ २३ ॥

तथापि भवतु ।

रक्षोदुर्भिक्षमाधातुमवतीर्णोऽस्ति यः क्षितौ ।
तस्य रामस्य दूतोऽहं सुतस्तस्य च वालिनः ॥ २४ ॥

अपि च ।

तस्य रामस्य दूतोऽहं येन मे जनको हतः ।
वालिनस्तस्य पुत्रोऽहं यद्वीर्यानुभवस्तव[1] ॥ २५ ॥

---

१. 'सदने' इति पाठः.

रावणः—(अङ्गद प्रति।)

रामः किं कुरुते

अङ्गदः— न किंचित्

रावणः— अपि च प्राप्तः पयोधेस्तटं

कस्मात्सांप्रतम्

अङ्गदः— एवमेव हि

रावणः— ततो बद्धः किमम्भोनिधिः।

अङ्गदः—

क्रीडाभिः

रावणः— किमसौ न वेत्ति पुरतो लङ्केश्वरो वर्तते

अङ्गदः—

जानात्येव विभीषणोऽस्य निकटे लङ्कापदे स्थापितः ॥ २६ ॥

रावणः—(साशङ्कम्।) रामस्याधुना कीदृशी चर्या।

अङ्गदः—

अङ्के कृत्वोत्तमाङ्गं प्लवगबलपतेः[2] पादमक्षस्य हन्तुः[3]

कृत्वोत्सङ्गे सलीलं त्वचि कनकमृगस्याङ्गमाधाय शेषम्।

बाणं रक्षःकुलघ्नं प्रगुणितमनुजेनादरात्तीक्ष्णमक्ष्णः

कोणेनोद्वीक्षमाणस्त्वदनुजवचने दत्तकर्णोऽयमास्ते ॥ २७ ॥

(रावणस्तत्रावज्ञां नाटयन्, प्रहस्तस्य कर्णे एवमेव कथयति।)

प्रहस्तः—यदादिशति देवः। (इति निष्क्रान्तः।)

(ततः प्रविशति प्रहस्तेन सह मायामैथिली।)

मैथिली—जअदु जअदु अज्जउत्तः। (क) (इत्यभिदधाना रावणोत्सङ्गमारोहति।)

रावणः—(स्वगतम्।) साधु भो मायामपि साधु, जानासि दशकण्ठमाराधयितुम्।

(क) जयतु जयत्वार्यपुत्रः।

---

१. 'रामः किं कुरुते' इत्यादिरङ्गदरावणयोरुक्तिप्रयुक्तिरूपः श्लोकः. २. सुग्रीवस्य. ३. हनूमतः.

अङ्गदः—(सविषादमात्मगतम्) अपि नाम जानकी परायाङ्गनाचरितमाचरेत् । भवतु । विलोकयामि तावत् ।

रावणः—देवि विदेहनन्दिनि, प्रतिबोध्यतां रामप्रहितोऽयं शाखामृगः।

मायामैथिली—(अङ्गद सबहुमानमवलोक्य ।) वत्स अङ्गद, मह वयणेहि पडिबोधेहि राहवम्—

इम्मवर कीस खिज्जसि राहव तं वज णिअं णअरम् ।
दिण्णाहं णिजहिअए सक्खीकिय मयणमेअस्स ॥ २८ ॥

अवि अ ।

मयि रावणङ्कपङ्कजविलासहंसीइँ अज्ज रहुणाहो ।
रक्खसभटेहिँ भञ्जिदभरतं भूसेदु णिजरज्जम् ॥ २९ ॥ (क)

अङ्गदः—(कर्णौ पिधाय ।) न खलु भवती जानकी । यतः ।

अश्रुतपूर्वाविनया पर्याप्तालंकृता च शीलेन ।
सा राघवस्य पत्नी पुनाति भुवनानि गङ्गेव ॥ ३० ॥

(ततः प्रविश्य पटाक्षेपेण)

राक्षसी—

श्रुत्वा रघुपतेः किंचिदनिष्टं देवि मैथिली ।
विधातुं सर्वदुःखान्तं लतापाशेन वाञ्छति ॥ ३१ ॥

रावणः—(सखेदम् ।) आः, किमेवमभिहितमनवसरे । राक्षसाः, रक्षत रक्षत जानकीम् । (इति मायामैथिलीं विसर्जयति ।)

अङ्गदः—(सहर्षम् ।) परमार्थमैथिलीमयेन तेजसा तिरस्कृतं मायामैथिलीमयमन्धकारम् ।

(क) वत्स अङ्गद, मद्वचनैः प्रतिबोधय राघवम्—

एषामुपरि कस्मात्खिद्यसे राघव तं व्रज निजं नगरम् ।
दत्ताहं निजहृदयेन साक्षीकृत्य मदनमेतस्य ॥

अपि च ।

मयि रावणाङ्कपङ्कजविलासहंस्यामद्य रघुनाथः ।
राक्षसभटैर्भञ्जितभरतं भूषयतु निजराज्यम् ॥

---

१. 'मैथिली स्वयम्' इति पाठः.

रावणः—भो वलीमुख, किमपि वक्तुकामः ।

अङ्गदः—

न दोषः स्वल्पोऽपि प्रभवति तवाकृत्यकरणा-
दपि क्रव्यादानां भवति परमं मण्डनमिव ।
अतः क्रव्यादेश त्वयि न परदारापहरणा-
दनौचित्यं किंचित्तदपि विषमाः क्षत्रियरुषः ॥ ३२ ॥

रावणः—(सक्रोधम् ।) आः पाप दुर्मुख, मौखर्यदर्शनेन राघवमर्घयसि न पुनर्निदर्शनेन ।

अङ्गदः—किमपरमुदाहरणं विलोकय ।

समं प्रतिज्ञया येन तीर्त्वा दुस्तरमर्णवम् ।
वनद्रुमाः सुवेलस्य भज्यन्ते त्वद्भुजा इव ॥ ३३ ॥

रावणः—अरे विचारमूढ,

पारावतैः किमयमम्बुनिधिर्न तीर्णः
क्रान्ताः कथं न कपिभिः क च नाम शैलाः ।
तद्वेद्मि दोर्बलमसौ यदि शौर्यरेखा-
माविष्करोति करवालकषोपलेऽद्य ॥ ३४ ॥

अपि च रे, रावणं न जानासि ।

आस्कन्धावधि कण्ठपीठविपिने प्राक्चन्द्रहासासिना
छेत्तुं प्रक्रमिते मयैव झटिति त्रुट्यच्छिरासंततौ ।
असेरं गलिताश्रु गद्गदपदं भुग्नं च यद्येष्वभू-
द्वक्त्रेष्वेकमपि स्वयं स भगवांस्तन्मे प्रमाणं शिवः ॥ ३५ ॥

अङ्गदः—

किं राघवस्य दशकंधरचन्द्रहास-
वंशेऽभवन्भुवनभीतिभिदः शरास्ते ।
लूनानि यैस्तव शिरांसि पुनः प्ररोह-
मेष्यन्ति मूढ नहि धूर्जटिपर्वणीव ॥ ३६ ॥

रावणः—(सक्रोध चन्द्रहासमादाय।) रे अपसरापसर मेऽग्रतः, न पुनः कथाशेषं करिष्यामि।

अङ्गदः—(गन्तुमिच्छन्।)

रे नक्तंचरराज मुञ्च सहसा देवीमिमां मैथिलीं
मिथ्या किं निजपौरुषस्य नटनप्रागल्भ्यमभ्यस्यसि।
एतां पश्यसि किं न किंनरगणैरुद्गीतदोर्विक्रमां
सेनां वानरभर्तुरुद्भटभुजस्तम्भाग्रभीमां पुरः॥ ३७॥

अपि च।

शिरोभिर्मा देवीः शिव इव न ते दास्यति पुनः
प्रबन्धं पश्याब्धेः सरस इव कैलाससुभट।
हितं तु त्वां ब्रूमो मम जनकदोर्दण्डविजये
चलत्कीर्तिस्तम्भ त्यज कमलबन्धोः कुलवधूम्॥ ३८॥

किं च।

आदौ येन सुबाहुमुख्यपिशिताहारैः समं ताडका
नीता नाशमतश्च भग्नवदनश्रीस्ते स्वसाकारि च।
हत्वा येन वने भवद्भटवटून्बद्धोऽम्बुधिश्च क्षणा-
त्कर्ता त्वन्निधनस्य सैष समरे भ्रान्तिस्तवाद्यापि का॥ ३९॥

अपि च।

रे रे राक्षस मा स्म शंकरवरभ्रान्त्या विभाक्षीर्तयं
रुष्टो मूढ तदैव यन्मतिरभूत्सीतापहारे हरः।
नो चेदिष्टकपालमण्डनभृताप्याखण्ड्य मुण्डावलीं
भक्त्या ढौकितमीश्वरेण किमहो प्रत्यर्पितं प्राभृतम्॥ ४०॥

अपि च। जानीमहे महेश्वरपरिचरणप्रसङ्गपरमार्थमपि भवतः। मिथ्याभिमानिन्,

आः पौलस्त्य किमेवमुत्पुलकितः स्वस्मै मुहुः श्लाघसे
यत्तोषं गमितः स्वमौलिकमलैर्बालेन्दुमौलिर्मया।

१. 'तव किम्' इति पाठः.

प्राचीनं हि विरञ्चिपञ्चमशिरश्छेदापवादं स्मर-
न्देवोऽदत्त वरं तवापि कृपया कायव्रतं कुर्वतः ॥ ४१ ॥

शृणु रे दशवदन, वदनविवरविनिर्गतवाग्विभीषिकया न विभीमो वयम्। (इत्यभिधाय निष्क्रान्तोऽङ्गदः।)

(नेपथ्ये।)

त्वयि त्रिभुवनाधीशे हन्ति वानरवाहिनी।
सज्जो भव महावीर वीरत्वं क्व गतं तव ॥ ४२ ॥

रावणः—(सौत्सुक्यम्।) अये, अस्मदनुजीविनो वध्यमाना भृशं बुम्बायन्ते।

(ततः प्रविशन्ति विक्षताङ्गा निशाचरभटाः।)

निशाचराः—

वानरैर्यदि वध्याः स्मस्त्वयि नाथेऽप्यसांप्रतम्।
त्वमपि प्राणिते बुद्धिं शाश्वतीं मा कृथा वृथा ॥ ४३ ॥

रावणः—(सकोपं प्रहस्त त्वरितमाहूय।)

संनह्यतां सपदि राक्षसवीरसेना
के नाम रामहतकस्य वनौकसोऽमी।
जागर्ति यन्मम भुजे ननु चन्द्रहासः
श्यामीकृतामरवधूमुखचन्द्रहासः ॥ ४४ ॥

(पुनर्विकट परिक्रमन्।) अरावणमरामं वा जगदद्य भविष्यति। (इति वदन्निष्क्रान्तः।)

(ततः प्रविशतो हेमाङ्गदचित्राङ्गदौ गगनवीथीसंचारिणौ गन्धर्वौ।)

हेमाङ्गदः—सखे चित्राङ्गद,

दिव्यास्त्रैर्भूर्भुवःस्वस्त्रितयडमरकोड्डामरैर्योधयित्वा
लूनोत्क्षिप्तैः शिरोभिर्दशभिरधिनभो दर्शितैकादशार्कः।
काकुत्स्थेनावकीर्णो निजविशिखशिखायोगपीठोपहूतो
ब्रह्मास्त्रेणाधिशेते रजनिचरपतेर्वीरशय्यां कबन्धः ॥ ४५ ॥

चित्राङ्गदः—सखे, अनया गगनवीथ्या वहोः कालात्संचरावहे निर्भयमेवम् ।

(नेपथ्ये कलकलः ।)

यद्वक्त्राणां दशानामिव दश ककुभः शासितुं सृष्टिरासी-
 द्विंशत्यायश्च दोर्भिर्दशगुणितमिव प्राप्तवान्वीर्यवर्ष्म ।
लङ्केन्द्रः संजितेन्द्रः समरभुवि जवाज्जानकीवल्लभेन
 ज्योतिर्दीप्रैः क्षुरप्रैः स खलु विरचितो निर्विबन्धः कबन्धः ॥ ४६ ॥

चारणः—शृणु हेमाङ्गद, चित्राङ्गद, चित्रमिवावलोकय ।

हेलाखण्डितचण्डहेमहरिणैर्बाणैः कुलं रक्षसां
 शेषीभूतविभीषणं गुणनिधौ कृत्वापि रामे स्थिते ।
प्रत्युज्जीवितशङ्कया यमजितो लङ्कापतेः कातरै-
 र्नो मुक्ताः कुसुमस्रजो न च सुरैरास्फालितो दुन्दुभिः ॥ ४७ ॥

चित्राङ्गदः—(सचमत्कारं हेमाङ्गदं प्रति ।) सखे हेमाङ्गद, ईदृगेवाद्भुतरसैकभाजनं भवानीपतिभक्तिभासुरः प्रबलप्रतापभरप्रणमितसकलसुरासुरो वीरवीरोत्तंसः खल्वयं नक्तंचरचक्रवर्ती । यः किल पुरा पुरारिपरिचर्यावसरे

बिभ्राणं दशवक्त्रतां क्रममिलत्पञ्चाननीपूजया
 यः सर्वं स्वमिव स्वमीश्वरमिति ज्ञात्वा मुखैः पञ्चभिः ।
शंभोरेव शिरःसु तं निजकरं व्यापारयन्वारितः
 पार्वत्याः कथमप्यहो न स दशग्रीवो गिरां गोचरः ॥ ४८ ॥

(कर्मप्राबल्यमीक्षमाणः । सखेदम् ।) सखे हेमाङ्गद, पश्य पश्य ।

इह खलु विषमः पुरातनानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ।
हरशिरसि शिरांसि यानि रेजुः शिव शिव तानि लुठन्ति गृध्रपादैः ॥४९॥

हेमाङ्गदः—सखे, नातिचित्रमेतत् । 'यतो धर्मस्ततो जयः' इत्ययं सत्य एव शास्त्रप्रवादः । अतोऽस्मिन्नर्थे शरीरादिभिः पुण्यापुण्यकारिणामायतिदर्शिता । अत्र रावण एवोदाहरणमापद्यते । तथाहि ।

वपुर्मुख्यं वित्तं व्ययितमिह धर्मार्थमवनौ
खलु स्फारीभूतं वलति विपरीतं नहि पुनः ।
बलिं कुर्वञ्शंभोः पलभुजपतिः सत्रिभुवनां
शिरःश्रेणीं लेभे ननु विगमयन्नुत्पलकृते ॥ ९० ॥

(नेपथ्ये ।)

बाणैर्लाञ्छितकेतुयष्टिशिखरो मूर्छानमत्सारथि-
मांसास्वादनलुब्धगृध्रविहगश्रेणीभिरासेवितः ।
रक्षोनाथकबन्धगाढपतनक्षुण्णाक्षदण्डो हयै-
र्हेषित्वा स्मृतमन्दुरास्थितिहृतैर्लङ्कां रथो नीयते ॥ ९१ ॥

(पुनर्नेपथ्ये ।)

सर्वा गीर्वाणवध्वो व्रजत निजगृहान्बद्धमाधोरण द्रा-
क्स्वर्गेभस्तम्भमालानय सुरकरिणं यामिका यात देवाः ।
भूयो दिव्यद्रुमाणां भवतु ननु वने नन्दने संनिवेशो
द्वारि क्षिप्तं यदैन्द्रे दशवदनशिरः किंकरैरङ्कितस्य(?) ॥ ९२ ॥

अपि च ।

रणरसिकसुरस्त्रीमुक्तमन्दारदामा
स्वयमयमवतीर्णो लक्ष्मणन्यस्तहस्तः ।
विरचितजयशब्दो बन्दिभिः स्यन्दनाग्रा-
द्दिनकरकुललक्ष्मीवल्लभो रामभद्रः ॥ ९३ ॥

रामः—(पुष्पकाधिरूढोऽयोध्यामागच्छन्सीतां प्रति लङ्कारणभूमिं दर्शयन् ।)

अत्रासीत्फणिपाशबन्धनविधिः शक्त्या भवद्देवरे
गाढं वक्षसि ताडिते हनुमता द्रोणाद्रिरत्राहृतः ।
दिव्यैरिन्द्रजिदत्र लक्ष्मणशरैर्लोकान्तरं लम्भितः
केनाप्यत्र मृगाक्षि राक्षसपते कृत्ता च कण्ठाटवी ॥ ९४ ॥

इति नवरसगीर्भिर्जानकीं प्रीणयन्वः
पुलकितललिताङ्गः पैतृकं प्राप्य धाम ।

सुखयतु कुलराज्यं पालयन्मुक्तपौरः
प्रकटितबहुभद्रः सर्वदा रामभद्रः ॥ ५५ ॥

स्वनिर्मितं किंचन गद्यपद्यबन्धं कियत्प्राक्तनसत्कवीन्द्रैः ।
प्रोक्तं गृहीत्वा प्रविरच्यते स्म रसाढ्यमेतत्सुभटेन नाट्यम् ॥ ५६ ॥

इति सुभटकविप्रणीतं दूताङ्गदं नाम च्छायानाटकं समाप्तम् ।

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।

दूताङ्गदस्थश्लोकानां सूची ।